

Krystyna Gilga

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

EDUKACJA DZIECI I MŁODZIEŻY NIEPEŁNOSPRAWNEJ NA DOLNYM ŚLĄSKU

Streszczenie: Artykuł omawia możliwość edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej na Dolnym Śląsku. Każde dziecko niepełnosprawne ma prawo do edukacji. W Polsce reguluje to szereg przepisów prawnych. Poziom wykształcenia osób niepełnosprawnych jest niższy niż osób zdrowych. Dostęp do edukacji pozwoli wyróżniać różnice i ułatwiać integrację. Przedmiotem rozważań w niniejszym artykule są wybrane zagadnienia dotyczące edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej na Dolnym Śląsku na tle kraju. Istotnym punktem odniesienia w przedstawionych tu rozważaniach są podstawy organizacyjno-prawne w tym zakresie.

Słowa kluczowe: dziecko niepełnosprawne, system kształcenia, poziom wykształcenia ludności niepełnosprawnej.

1. Wstęp

Osoby niepełnosprawne są narażone w większym stopniu na dyskryminację i marginalizację niż inne grupy społeczne. Niepełnosprawność kumuluje bowiem różnorodne upośledzenia w wielu obszarach życia (praca, wykształcenie, warunki materialne, udział w kulturze czy polityce)¹. Chcąc zapobiegać negatywnym zjawiskom, wprowadzono w Polsce szereg gwarancji zawartych w wielu aktach prawnych, m.in. w:

- Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej²,
- ustawach regulujących funkcjonowanie systemu oświaty³,
- ustawach regulujących funkcjonowanie systemu opieki zdrowotnej⁴,
- ustawach regulujących rynek pracy⁵ i pomoc społeczną⁶,

¹ G. Firlit-Fesnak, G. Magnuszewska-Otulak, *Dyskryminacja a równouprawnienie; zadania polityki społecznej*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szyłko-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 272.

² *Konstytucja RP* uchwalona 2 kwietnia 1997 r. (DzU 1997, nr 78, poz. 483).

³ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

⁴ Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (DzU 2004, nr 210, poz. 2135).

⁵ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (DzU 1997 nr 123 poz. 776 z późn. zm.) oraz Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (DzU 2008 nr 69, poz. 415).

⁶ Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (DzU 2009, nr 175, poz. 1362).

- dokumentach prawa międzynarodowego⁷.
- Na powodzenie integracji osób niepełnosprawnych z otoczeniem mają wpływ:
- uwarunkowania polityczne, określające m.in. miejsce człowieka w ustroju państwa i charakter polityki społecznej;
- uwarunkowania legislacyjne obejmujące ustawodawstwo związane zarówno z zabezpieczeniem społecznym, ochroną zdrowia, jak i edukacją czy rynkiem pracy;
- uwarunkowania filozoficzne określające system wartości, koncepcje człowieka i jego natury;
- uwarunkowania społeczne i psychologiczne, nasze lęki obawy i nadzieje;
- uwarunkowania materialne i techniczne obejmujące możliwości finansowe państwa i obywateli oraz poziom rozwiązań infrastrukturalnych⁸.

Jednym z istotnych obszarów integracji jest edukacja. Pełni ona nie tylko funkcje społeczne czy też poznawcze (dostarczania wiedzy i informacji); w procesie edukacji kształtowane są również postawy i wzorce (funkcje kulturowe). Istotne znaczenie ma również możliwość zdobycia kwalifikacji zawodowych pozwalających na podjęcie pracy (funkcje ekonomiczne)⁹.

Celem artykułu jest przedstawienie edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej na Dolnym Śląsku na tle kraju. Istotnym punktem odniesienia w przedstawionych tu rozważaniach są podstawy organizacyjno-prawne w tym zakresie.

2. Podstawy prawne

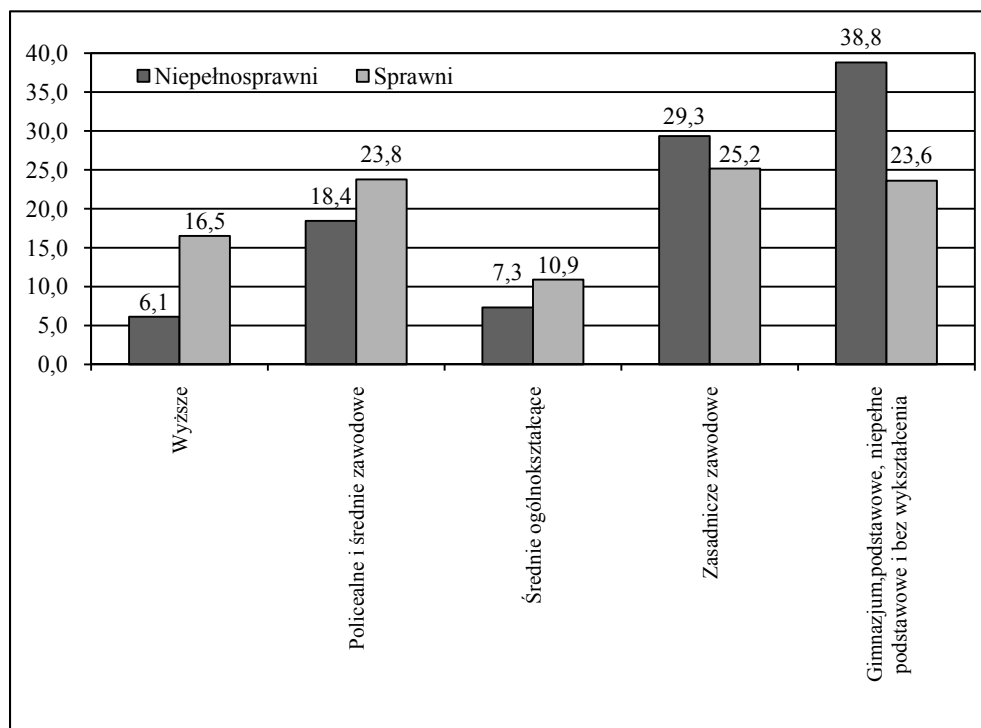
Konstytucyjne prawa: do nauki i równości wszystkich obywateli – w odniesieniu do osób niepełnosprawnych zostały wzmocnione uchwaleniem przez Sejm w 1997 r. Karty Praw Osób Niepełnosprawnych¹⁰. Jednym z najważniejszych praw zawartych w karcie jest prawo do nauki dzieci i młodzieży niepełnosprawnej w szkołach wspólnie ze swymi pełnosprawnymi rówieśnikami, jak również do korzystania ze szkolnictwa specjalnego lub edukacji indywidualnej. O tym, że prawo to nie jest do końca realizowane w praktyce, świadczy występowanie w Polsce istotnych różnic w poziomie wykształcenia ludności sprawnej i niepełnosprawnej (rys. 1).

⁷ Konwencja o Prawach Dziecka, przyjęta przez ONZ dnia 20 listopada 1989 r. (DzU 1991, nr 120, poz. 526) została ratyfikowana przez Polskę w lipcu 1991 r.; Standardowe Zasady Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych ONZ 1993 r., Deklaracja z Salamanki „Dostęp i Jakość” Salamanka, 1994 r.; Deklaracja Madrycka przyjęta przez Europejski Kongres na rzecz osób niepełnosprawnych w marcu 2002 roku.

⁸ S. Przybylski, *Refleksje nad barierami występującymi przy wdrażaniu integracji osób niepełnosprawnych w Polsce na początku nowego tysiąclecia*, [w:] Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowska (red.), *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i interakcjach społecznych*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, s. 16.

⁹ J. Orczyk, *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2005, s. 167.

¹⁰ Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1 sierpnia 1997 r., Karta *Praw Osób Niepełnosprawnych*, „Monitor Polski” 1997, nr 50, poz. 475.

Rys. 1. Struktura wykształcenia osób sprawnych i niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej w Polsce w 2008 roku

Źródło: na podstawie informacji ze strony (tablica BAEL_wykszt_retro) <http://www.niepełnosprawni.gov.pl/niepełnosprawność-w-liczbach/tablice/> [data dostępu: 20.03.2009].

Wśród ludności niepełnosprawnej w wieku 15 lat i więcej w 2008 r. ponad 38% miało wykształcenie tylko gimnazjalne lub niższe. Wpływa to niekorzystnie na sytuację tych osób na rynku pracy. Trudno znaleźć pracę nawet sprawnej osobie bez kwalifikacji zawodowych. Wykształcenie zasadnicze zawodowe ma ponad 29% niepełnosprawnych (poziom ten jest wyższy niż dla grupy osób sprawnych). W pozostałych kategoriach sytuacja jest odwrotna. Im wyższy poziom wykształcenia, tym różnice pomiędzy sprawnymi i niepełnosprawnymi większe:

- średnie ogólnokształcące 3,6%,
- policealne i średnie zawodowe 5,4%,
- wyższe 10,4%.

Na Dolnym Śląsku występuje podobne zróżnicowanie w poziomie wykształcenia (tab. 1). Według informacji zgromadzonych w Narodowym Spisie Powszechnym w 2002 r. odsetek osób z wykształceniem podstawowym i nieukończonym podstawowym wśród osób niepełnosprawnych wynosił ponad 49%, podczas gdy wśród ludności sprawnej odsetek ten był o ponad 20 punktów procentowych niższy. Odse-

tek osób sprawnych z wyższym wykształceniem wynosił 11%, gdy dla niepełnosprawnych był 2,5-krotnie niższy.

Orzecznictwo o niepełnosprawności dzieci i młodzieży, podobnie jak osób dorosłych, jest uregulowane w Ustawie o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Rozróżnia ona dwie grupy: osoby do 16 roku życia i powyżej 16 roku życia. Podstawą uznania osoby, która nie ukończyła 16 roku życia, za niepełnosprawną jest ustalenie, że:

- ma naruszoną sprawność fizyczną lub psychiczną;
- przewidywany okres trwania upośledzenia stanu zdrowia przekracza 12 miesięcy;
- wymaga zapewnienia jej całkowitej opieki lub pomocy w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych w sposób przewyższający wsparcie potrzebne osobie w danym wieku z powodu wady wrodzonej, długotrwałej choroby lub uszkodzenia organizmu¹¹.

Tabela 1. Wykształcenie ludności Dolnego Śląska (sprawnej i niepełnosprawnej) w wieku 13 lat i więcej w 2002 roku

Wyszczególnienie	Ogółem	Osoby		Ogółem	Osoby	
		sprawne	niepełnosprawne		sprawne	niepełnosprawne
	w liczbach bezwzględnych			w odsetkach		
Razem	2 504 546	2 081 650	422 896	100	100	100
Wyższe	24 8420	229 848	18 572	9,9	11,0	4,4
Policealne	85 265	77 397	7 868	3,4	3,7	1,9
Średnie	74 8071	655 594	92 477	29,9	31,5	21,9
Zasadnicze zawodowe	58 3721	489 816	93 905	23,3	23,5	22,2
Podstawowe ukończone i nieukończone oraz bez wykształcenia	80 4886	595 802	209 084	32,1	28,6	49,4
Nieustalony poziom wykształcenia	34 183	33 193	990	1,4	1,6	0,2

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z tab. 1 a dostępnych na stronie http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/wroc/ASSETS_niepelnosprawni_tablice.xls [data dostępu: 20.03.2009].

Wobec tych osób orzeka się tylko stan niepełnosprawności, a nie orzeka się jej stopnia. W stosunku do osób powyżej 16 roku życia orzeka się zarówno stan, jak i stopień niepełnosprawności.

¹¹ Artykuł 4a Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (DzU 1997, nr 123 poz. 776 z późn. zm.).

Prawo do edukacji dzieci i młodzieży niepełnosprawnej we wszystkich typach szkół i na wszystkich szczeblach kształcenia jest ujęte w systemie oświatowym¹². Zapewnia on m.in.:

- realizację prawa dzieci i młodzieży do wychowania i opieki, odpowiednich do wieku i osiągniętego rozwoju;
- dostosowanie treści, metod i organizacji nauczania do możliwości psychofizycznych uczniów, a także możliwości korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej i specjalnych form pracy dydaktycznej;
- możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami;
- opiekę nad uczniami ze znacznymi lub sprzężonymi dysfunkcjami poprzez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych;
- utrzymywanie bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki w szkołach i placówkach¹³.

Ustawa o systemie oświaty przewiduje, że podmiotami prowadzącymi szkoły mogą być zarówno jednostki samorządu terytorialnego, osoby prawne (w tym stowarzyszenia i fundacje), jak i osoby fizyczne.

Zakładanie i prowadzenie publicznych szkół podstawowych oraz gimnazjów, w tym z oddziałami integracyjnymi, z wyjątkiem szkół podstawowych specjalnych i gimnazjów specjalnych, należy do zadań własnych gmin (art. 5 ust. 5).

Zakładanie i prowadzenie publicznych szkół podstawowych specjalnych i gimnazjów specjalnych, szkół ponadgimnazjalnych, w tym z oddziałami integracyjnymi, specjalnych ośrodków wychowawczych, ośrodków szkolno-wychowawczych, a także ośrodków umożliwiających realizację obowiązku szkolnego dzieciom i młodzieży upośledzonym umysłowo w stopniu głębokim, z wyjątkiem szkół i placówek o znaczeniu regionalnym, należy do zadań własnych powiatu (art. 5 ust. 5 a).

Organ prowadzący szkołę lub placówkę odpowiada za jej działalność. Do jego zadań należy:

- zapewnienie warunków działania szkoły lub placówki,
- bezpiecznych i higienicznych warunków nauki, wychowania i opieki,
- zapewnienie obsługi administracyjnej, finansowej i organizacyjnej szkoły lub placówki,
- wyposażenie szkoły lub placówki w pomoce dydaktyczne i sprzęt niezbędny do pełnej realizacji programów nauczania, wychowania i innych zadań statutowych (art. 5 ust. 7).

¹² Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

¹³ Artykuł 1, tamże.

Do bardzo ważnych zadań gmin należy zapewnienie uczniom niepełnosprawnym bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu do najbliższej szkoły podstawowej, gimnazjum lub placówki wymienionej w art. 2 pkt 5 ustawy¹⁴.

Zgodnie z ustawą, sieć publicznych przedszkoli i oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych, szkół podstawowych i gimnazjów powinna być ustalona tak, aby wszystkie dzieci sześciolatnie zamieszkałe na obszarze gminy miały możliwość wypełniania obowiązku odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego, inni uczniowie – możliwość wypełniania obowiązku szkolnego, a droga dziecka z domu do najbliższego publicznego przedszkola lub oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, szkoły podstawowej i gimnazjum nie przekraczała:

- 3 km w przypadku dzieci sześciolatnych i uczniów klas I–IV szkół podstawowych;
- 4 km w przypadku uczniów klas V i VI szkół podstawowych oraz uczniów gimnazjów.

W innej sytuacji obowiązkiem gminy jest zapewnienie bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu dziecka lub zwrot kosztów przejazdu dziecka (i opiekuna – w przypadku dzieci sześciolatnych) środkami komunikacji publicznej, jeżeli dowożenie zapewniają rodzice.

Gmina ma również obowiązek zapewnić niepełnosprawnym dzieciom sześciolatnym bezpłatny transport i opiekę w czasie przewozu do najbliższego przedszkola, oddziału przedszkolnego w szkole podstawowej, szkoły podstawowej, gimnazjum lub ośrodka umożliwiającego realizację obowiązku odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki przez udział w zajęciach rewalidacyjno-wychowawczych albo zwrócić koszty przejazdu ucznia i opiekuna środkami komunikacji publicznej, jeżeli dowożenie zapewniają rodzice.

3. Formy organizacyjne kształcenia dzieci niepełnosprawnych

Kształceniem specjalnym obejmuje się dzieci i młodzież z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi, wymagające stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy.

Kształcenie to może być prowadzone w formie:

- nauki w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych,
- szkołach lub oddziałach integracyjnych,
- szkołach lub oddziałach specjalnych i ośrodkach zapewniających realizację obowiązku szkolnego i obowiązku nauki dzieciom i młodzieży upośledzonym umysłowo w stopniu głębokim,
- indywidualnego nauczania.

Indywidualnym nauczaniem obejmuje się dzieci i młodzież, których stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły. W zależności od rodzaju oraz stopnia zaburzeń i odchyleń rozwojowych, dzieciom i młodzieży orga-

¹⁴ Artykuł 17 ust. 3 a, tamże.

nizuje się kształcenie i wychowanie, które umożliwią naukę w dostępnym dla nich zakresie, usprawnianie zaburzonych funkcji, rewalidację i resocjalizację oraz zapewnia się specjalistyczną pomoc i opiekę (art. 71 b ust. 1, 1a i 2).

Starosta właściwy ze względu na miejsce zamieszkania dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, na wniosek rodziców, zapewnia odpowiednią formę kształcenia, a dyrektor szkoły, do której uczęszcza uczeń posiadający orzeczenie o potrzebie indywidualnego nauczania, w porozumieniu z organem prowadzącym szkołę, organizuje indywidualne nauczanie. Jeżeli orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego zaleca kształcenie dziecka w szkole podstawowej lub gimnazjum, ogólnodostępnych lub integracyjnych, odpowiednią formę kształcenia, na wniosek rodziców, zapewnia jednostka samorządu terytorialnego właściwa ze względu na miejsce zamieszkania dziecka, do której zadań własnych należy prowadzenie przedszkoli lub szkół (art. 71 b ust. 5 i 5 a).

Szkoły podstawowe i gimnazja specjalne organizuje się dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej oraz ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Szkoły podstawowe i gimnazja specjalne mogą być organizowane także w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, młodzieżowych ośrodkach socjoterapii, domach pomocy społecznej, przy placówkach interwencyjnych, placówkach wsparcia dziennego lub zakładach opieki zdrowotnej (włącznie z zakładami lecznictwa uzdrowiskowego).

Licea ogólnokształcące (w tym uzupełniające) specjalne organizowane są dla młodzieży wymagającej stosowania specjalnego programu nauki i metod pracy. Licea ogólnokształcące specjalne realizują plany i programy nauczania obowiązujące dla liceum, a ponadto cele rewalidacyjne, rehabilitacyjne i resocjalizacyjne.

Szkoły zawodowe i ogólnozawodowe specjalne dostosowane są programowo i organizacyjnie do potrzeb i możliwości psychofizycznych młodzieży niepełnosprawnej. Ich zadaniem jest przygotowanie młodzieży do pracy w określonych zawodach. Ponadgimnazjalne szkoły zawodowe i ogólnozawodowe szkoły specjalne mogą być organizowane bądź jako samodzielne placówki, bądź jako integralna część innej placówki oświatowo-wychowawczej. Mogą one być również organizowane w zakładach opieki zdrowotnej. Nauka trwa, w zależności od typu szkoły, od 2 do 5 lat.

Specjalne szkoły przysposabiające do pracy przeznaczone są dla uczniów z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi. Ukończenie tego typu szkoły umożliwia uzyskanie świadectwa potwierdzającego przysposobienie do pracy.

Przedszkola specjalne organizowane są dla dzieci: z wadami widzenia, z wadami słuchu, z niepełnosprawnością ruchową, przewlekłe chorych, z upośledzeniem umysłowym w stopniu umiarkowanym i znacznym, z niepełnosprawnością sprzężoną i z zaburzeniami zachowania. Przedszkola specjalne mogą być placówkami samodzielnymi bądź organizacyjnie związanymi ze szkołą podstawową specjalną, specjalnym ośrodkiem szkolno-wychowawczym lub zakładem opieki zdrowotnej.

W odniesieniu do dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wychowaniem przedszkolnym może być objęte dziecko w wieku powyżej

6 lat, nie dłużej jednak niż do końca roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym kończy ono 10 lat, a obowiązek szkolny tych dzieci zostaje odroczone. Dla dziecka posiadającego orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego rozpoczyna się z początkiem roku szkolnego poprzedzającego rok szkolny, w którym dziecko rozpocznie spełnianie obowiązku szkolnego.

W szkołach podstawowych i gimnazjach nauka dzieci niepełnosprawnych może być prowadzona w kilku formach¹⁵:

- Oddział specjalny organizuje się w szkole ogólnodostępnej. Liczba uczniów niepełnosprawnych w takim oddziale powinna wynosić od 2 do 16 w poszczególnych klasach.
- Oddział integracyjny, w którym uczniowie posiadający orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, uczą się razem z pozostałymi uczniami. Liczba uczniów w oddziale integracyjnym powinna wynosić od 15 do 20 uczniów, w tym od 3 do 5 uczniów niepełnosprawnych.
- Oddział ogólnodostępny organizowany w szkole ogólnodostępnej jest oddziałem, do którego uczęszcza 1-2 uczniów niepełnosprawnych. W przepisach oświatowych nie ma ścisłej definicji oddziału ogólnodostępnego, w związku z tym definiuje się go przez analogię do oddziału integracyjnego, w którym liczba uczniów niepełnosprawnych wynosi od 3 do 5.

Podstawą kształcenia specjalnego uczniów we wszystkich typach szkół jest orzeczenie o potrzebie:

- kształcenia specjalnego,
- nauczania indywidualnego,
- zajęć rewalidacyjno-wychowawczych.

Orzeczenia te wydają zespoły orzekające w poradniach psychologiczno-pedagogicznych. Mogą one w przybrać formę:

- orzeczenia o potrzebie kształcenia specjalnego dzieci i młodzieży z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi, wymagającymi stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy, w tym o potrzebie zajęć rewalidacyjno-wychowawczych dla dzieci z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim,
- orzeczenia o potrzebie indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży, których stan zdrowia uniemożliwia lub znacznie utrudnia uczęszczanie do szkoły,
- opinii o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka od chwili wykrycia niepełnosprawności do podjęcia nauki w szkole. Ta szczególna opinia ma również wartość decyzyjną, gdyż jest decyzją zespołu orzekającego¹⁶.

¹⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół (DzU 2000, nr 61, poz. 624).

¹⁶ Artykuł 71b ust. 3 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).

4. Kształcenie specjalne na Dolnym Śląsku

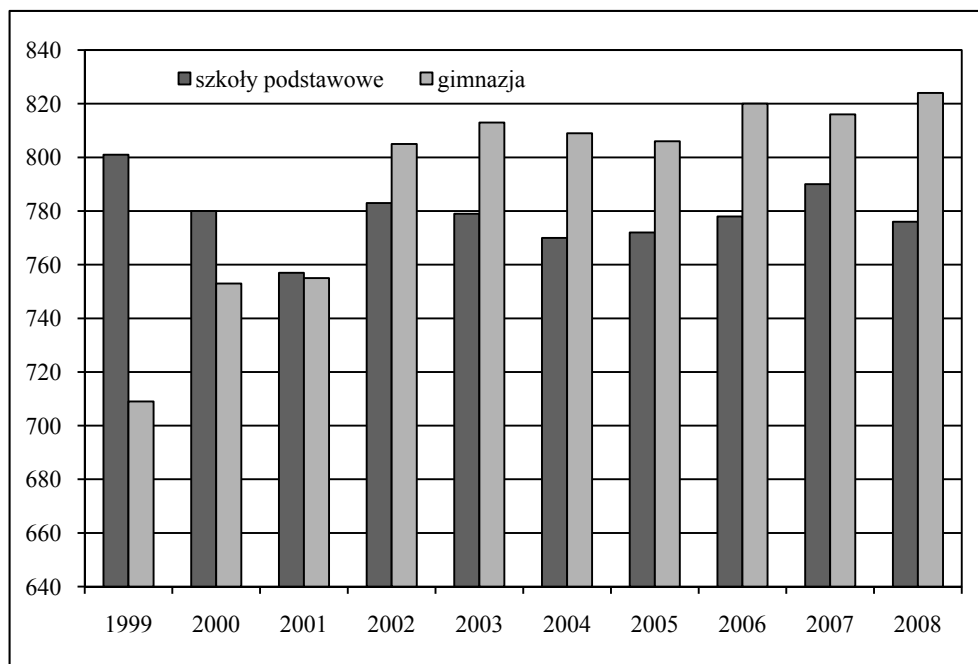
Na Dolnym Śląsku dzieci niepełnosprawne pobierały naukę w szkołach podstawowych specjalnych i ogólnodostępnych. W roku szkolnym 1999/2000 było 99 placówek specjalnych szkolnictwa podstawowego, a w 2008/2009 liczba tych szkół zmniejszyła się do 86. Odwrotną tendencję można zaobserwować dla szkół gimnazjalnych specjalnych. W tym samym okresie liczba placówek wzrosła z 82 do 98 (tab. 2).

Tabela 2. Szkoły podstawowe i gimnazja specjalne w woj. dolnośląskim w latach 1999-2008

Wyszczególnienie	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Szkoły podstawowe	99	94	91	93	89	88	88	90	88	86
Gimnazja	82	91	92	97	97	96	97	97	97	98

Źródło: Bank Danych Regionalnych, http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/dane_podgrup.katgrup?p_dane=0&p_kate=20 [data dostępu: 10. 10.2009].

Podobne zjawisko obserwujemy również dla całego kraju (rys. 2).

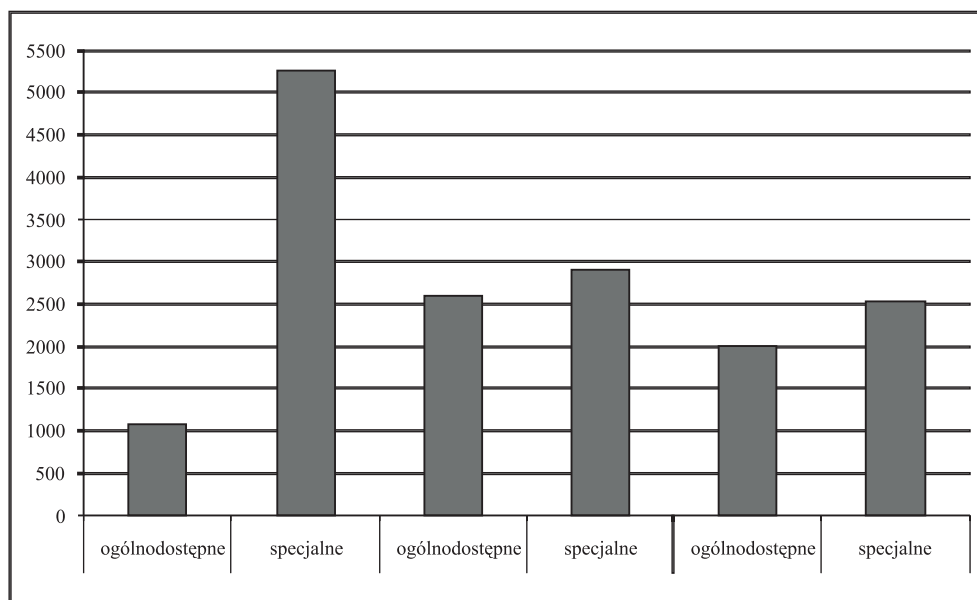
Rys. 2. Szkoły podstawowe i gimnazja specjalne w Polsce w latach 1999-2008

Źródło: na podstawie danych z: Bank Danych Regionalnych, http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/dane_podgrup.katgrup?p_dane=0&p_kate=20 [10.10.2009].

Malejąca liczba szkół podstawowych specjalnych i rosnąca liczba gimnazjów specjalnych to efekt nie tylko dopasowywania sieci szkolnej do zmian wprowadzonych w 1999 r. nowym systemem szkolnym, ale również nizu demograficznego i coraz szerszego uczestnictwa dzieci niepełnosprawnych w szkolnictwie ogólnodostępnym.

W roku 1999/2000 uczniowie niepełnosprawni na Dolnym Śląsku prawie pięciokrotnie częściej pobierali naukę w szkołach specjalnych niż ogólnodostępnych (rys. 3). Do roku 2007 zaszły znaczące zmiany. Wzrosła liczba uczniów w szkołach podstawowych ogólnodostępnych. Uczniów w szkołach specjalnych jest tylko o 20% więcej niż w szkołach ogólnodostępnych. Oznacza to większą integrację dzieci niepełnosprawnych i sprawnych i ograniczenie zjawiska izolowania niepełnosprawnych dzieci w grupie rówieśniczej. Nie oznacza to bynajmniej postulatu całkowitej likwidacji szkolnictwa specjalnego. Najlepszym rozwiązaniem jest funkcjonowanie wielu form nauki, co pozwala na dopasowanie sposobu kształcenia do indywidualnych potrzeb dziecka niepełnosprawnego.

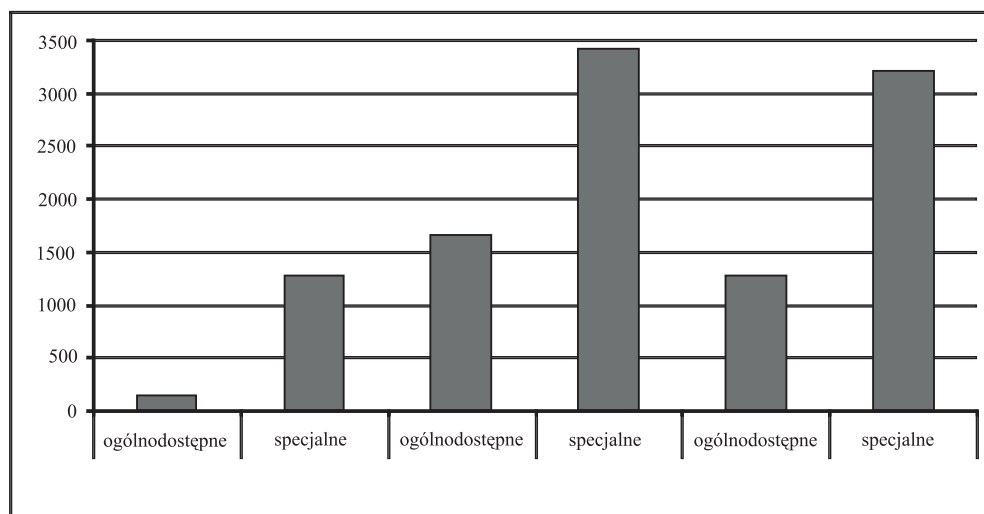
W badanym okresie liczba uczniów w gimnazjach specjalnych wzrastała (w początkowym okresie jest to jednak bardziej efekt systemowy powstawania kolejnych klas gimnazjalnych). Liczba uczniów w tym okresie wzrosła 2,5-krotnie. W gimna-

Rys. 3. Liczba dzieci niepełnosprawnych w szkołach podstawowych (ogólnodostępnych i specjalnych) na Dolnym Śląsku w latach 1999/2000-2007/2008

Źródło: na podstawie danych z: *Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2001*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2001, tab. 4 (126), *Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2008*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2008, tab. 5 (133).

zjach ogólnodostępnych wzrost ten był o wiele większy – ponad 9-krotny (rys. 4). Oznacza to zmianę proporcji uczniów w szkołach specjalnych i ogólnodostępnych, podobnie jak na poziomie kształcenia podstawowego. Proporcje nie są jednak na tym samym poziomie, chociaż dynamika zmian jest większa. W roku szkolnym 1999/2000 w gimnazjach specjalnych uczyło się 9 razy więcej uczniów niepełnosprawnych niż w placówkach ogólnodostępnych. Do roku 2007/2008 proporcje te uległy zmniejszeniu do poziomu 2,5. Można zaobserwować nawet pewne zwiększenie się udziału szkolnictwa gimnazjalnego specjalnego. W roku poprzednim proporcje te były jak 2 do 1.

Rys. 4. Liczba dzieci niepełnosprawnych w szkołach gimnazjalnych (ogólnodostępnych i specjalnych) na Dolnym Śląsku w latach 1999/2000–2007/2008

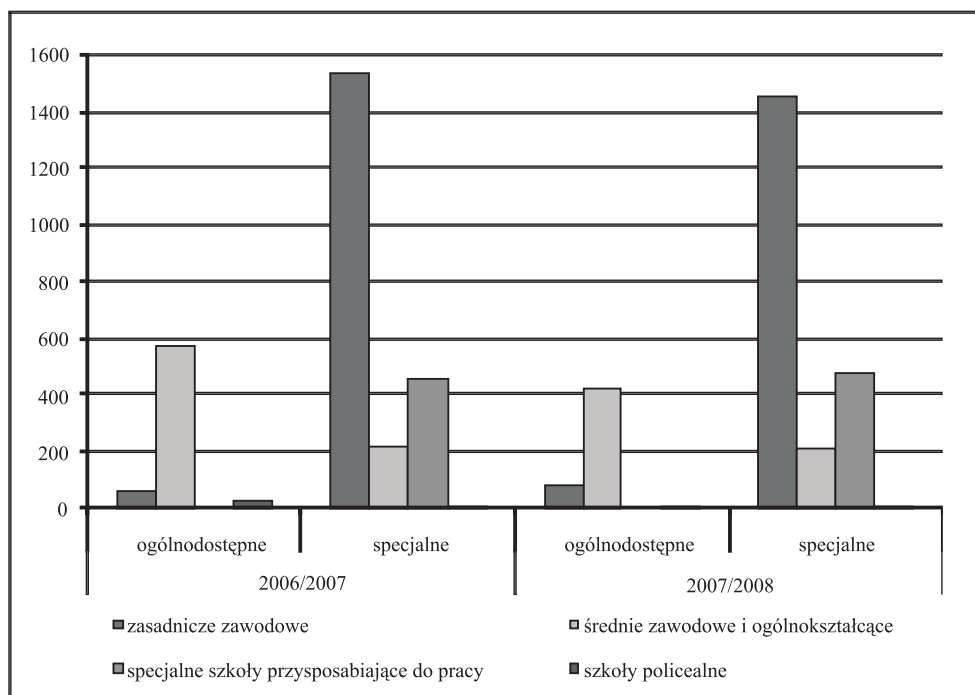
Źródło: na podstawie danych z: *Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2001*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2001, tab. 4 (126), *Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2008*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2008, tab. 5 (133).

Na poziomie szkolnictwa ponadgimnazjalnego w roku szkolnym 2007/2008 uczniowie niepełnosprawni wybierali kształcenie zawodowe w szkołach specjalnych (ponad 4-krotnie częściej), podobnie jak w roku poprzednim (rys. 5). Kształcenie zawodowe odbywało się na poziomie:

- zasadniczych szkół zawodowych specjalnych,
- specjalnych szkół przysposabiających do zawodu.

W szkolnictwie ogólnodostępnym większość uczniów preferowała szkoły średnie ogólnokształcące i zawodowe.

Wybór ten nie jest spowodowany wysoką dostępnością tych szkół, lecz niewielką liczebnością placówek specjalnych (liceów i techników) zarówno w woj. dolnośląskim, jak i kraju (tab. 3 i rys. 6).

Rys. 5. Liczba dzieci niepełnosprawnych w szkołach ponad gimnazjalnych (ogólnodostępnych i specjalnych) na Dolnym Śląsku w latach 2006-2007

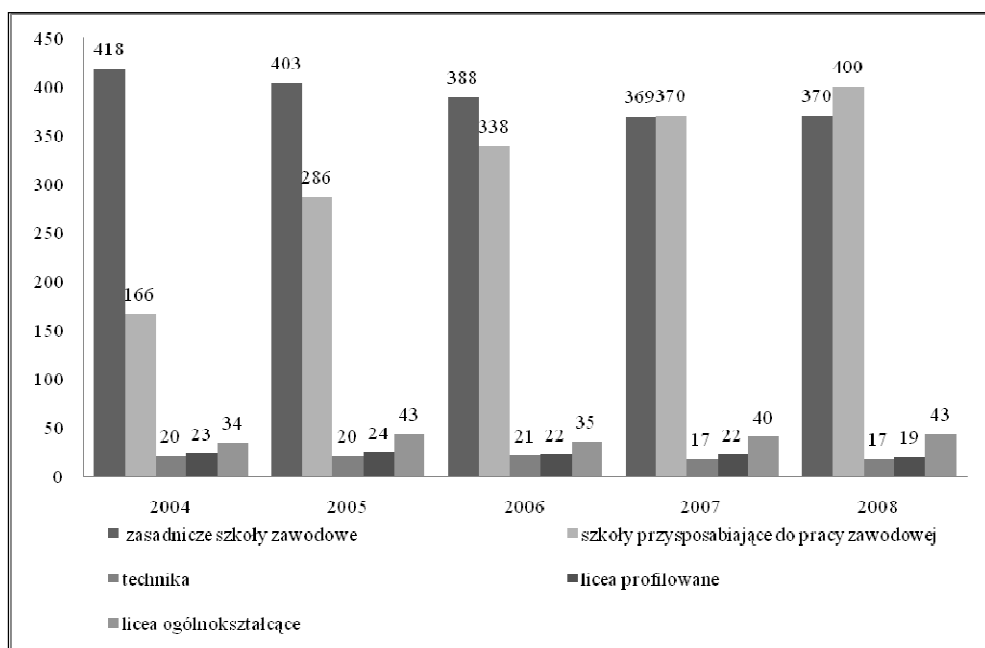
Źródło: na podstawie danych z: *Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2008*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2008, tab. 5 (133).

Tabela 3. Specjalne szkoły ponadgimnazjalne dla młodzieży w woj. dolnośląskim w latach 2004-2008

Wyszczególnienie	2004	2005	2006	2007	2008
Zasadnicze szkoły zawodowe specjalne	39	39	38	36	34
Szkoły przysposabiające do pracy zawodowej specjalne	15	26	32	34	37
Technika specjalne	2	2	2	2	2
Licea profilowane specjalne	2	2	2	2	1
Licea ogólnokształcące specjalne	3	5	4	5	6

Źródło: Bank Danych Regionalnych, http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/dane_podgrup.katgrup?p_dane=0&p_kate=20 [data dostępu: 10.10.2009].

Co roku w Polsce obserwuje się znaczny wzrost liczby osób niepełnosprawnych podejmujących naukę na uczelniach wyższych. Według danych GUS w roku szkolnym 2006/2007 we wszystkich typach uczelni studiowało 22 988 osób o różnych rodzajach niepełnosprawności. W porównaniu do 2005/2006 nastąpił wzrost

Rys. 6. Specjalne szkoły ponadgimnazjalne dla młodzieży w Polsce w latach 2004-2008

Źródło: na podstawie danych z: Bank Danych Regionalnych, http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/dane_podgrup.katgrup?p_dane=0&p_kate=20 [data dostępu: 10.10.2009].

o ok. 15,38%. Studenci będący osobami niepełnosprawnymi stanowią 1,2% ogółu studentów¹⁷.

Na wyższych uczelniach województwa dolnośląskiego w roku szkolnym 2006/2007 studiowało 1631 studentów niepełnosprawnych (rok wcześniej 1267)¹⁸. Dla porównania: w roku szkolnym 1999/2000 na wszystkich uczelniach dolnośląskich studiowało tylko 117 studentów niepełnosprawnych¹⁹. Oznacza to, że w ciągu 7 lat liczba wzrosła prawie 14-krotnie. Jest to zjawisko pozytywne, ale ciągle odsetek osób niepełnosprawnych z wyższym wykształceniem jest kilkakrotnie niższy niż osób sprawnych (zob. tab. 1 i rys. 1). Studenci niepełnosprawni na Dolnym Śląsku stanowią 0,96% ogólnej liczby studiujących.

¹⁷ Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o działaniach podejmowanych w 2007 r., na rzecz realizacji postanowień uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. „Karta Praw Osób Niepełnosprawnych”, Warszawa 2008, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnoscow-liczbach/sprawozdanie-z-realizacji-karty/> [data dostępu: 20.03.2009], s. 27.

¹⁸ K. Gilga, A. Helbich-Syrek, *Edukacja na Dolnym Śląsku*, [w:] Z. Pisz (red.), *Spójność społeczna Dolnego Śląska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2008, s. 189.

¹⁹ *Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2001*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2001, tab. (22) 144.

5. Zakończenie

Punktem wyjścia do podejmowania działań na rzecz pełnej dostępności do edukacji osób niepełnosprawnych jest zmiana podejścia do samej niepełnosprawności. Jeszcze dziś, w czasach publicznego deklarowania otwartości na osoby niepełnosprawne, określenie „niepełnosprawny” w potocznym rozumieniu często ulega zawężeniu i uproszczeniu. Tak więc dla wielu „niepełnosprawny” to ktoś na wózku, mający trudności materialne z powodu niskiej renty, potrzebujący stałej opieki medycznej i rehabilitacji, człowiek niezdolny do samodzielnego życia, w tym także do podejmowania decyzji o swoim losie. Jego główne problemy to schody i niedostosowane łazienki, a potrzeby ograniczają się do kontaktu z innymi niepełnosprawnymi, możliwości udziału w imprezach integracyjnych czy uczeniu się w specjalnych placówkach edukacyjnych. Takie podejście spycha osoby niepełnosprawne na margines. Tak nie powinno być. Edukacja osób niepełnosprawnych powinna przebiegać w różnorodnych formach organizacyjnych, uwzględniających indywidualne potrzeby, tak by najpełniej realizować prawo do nauki.

Literatura

- Firlit-Fesnak G., Magnuszewska-Otulak G., *Dyskryminacja a równouprawnienie; zadania polityki społecznej*, [w:] G. Firlit-Fesnak, M. Szylo-Skoczny (red.), *Polityka społeczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
- Gilga K., Helbich-Syrek A., *Edukacja na Dolnym Śląsku*, [w:] Z. Pisz (red.), *Spójność społeczna Dolnego Śląska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2008.
- Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o działaniach podejmowanych w 2007 roku na rzecz realizacji postanowień uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. „Karta Praw Osób Niepełnosprawnych”*, Warszawa 2008, <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/niepelnosprawnosc-w-liczbach/sprawozdanie-z-realizacji-karty-/> [data dostępu: 20.03.2009],
- Orczyk J., *Polityka społeczna. Uwarunkowania i cele*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej, Poznań 2005.
- Przybylski S., *Refleksje nad barierami występującymi przy wdrażaniu integracji osób niepełnosprawnych w Polsce na początku nowego tysiąclecia*, [w:] Z. Kazanowski, D. Osik-Chudowska (red.), *Integracja osób niepełnosprawnych w edukacji i interakcjach społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003.
- Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2001*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2001.
- Rocznik Statystyczny Województwa Dolnośląskiego 2008*, Urząd Statystyczny, Wrocław 2008.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 21 maja 2001 r. w sprawie ramowych statutów publicznych przedszkola oraz publicznych szkół (DzU 2001, nr 61, poz. 624).
- Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z 1 sierpnia 1997 r. *Karta Praw Osób Niepełnosprawnych*, Monitor Polski z 1997 r. (DzU 1997, nr 50, poz. 475).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (DzU 2004, nr 256, poz. 2572 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych (DzU 2004, nr 210, poz. 2135).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. *o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych* (DzU 1997, nr 123 poz. 776 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. *o pomocy społecznej* (DzU 2009, nr 175, poz. 1362 – tekst jednolity).

Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. *o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy* (DzU 2008, nr 69, poz. 415).

EDUCATION OF DISABLED CHILDREN AND YOUTH IN LOWER SILESIA

Summary: The paper presents education opportunities for disabled children and youth in Lower Silesia. According to present law every disabled child in Poland has the right to education. However, the disabled are less educated than others. Better access to education would increase chances for their successful integration.